

*Кривець Л. В., доктор філософських наук, снс,
провідний науковий співробітник НДЛ кафедри
суспільних наук Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського
DOI: 10.15587/2313-8416.2015.53808*

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Автором визначено ціннісні аспекти актуалізації та формування ментальності військовослужбовців Збройних Сил України. Зазначено, що ментальність військовослужбовця являє собою систему, що динамічно розвивається, в якій відбувається зрощування не тільки особистісного, а й професійного розвитку. Ментальність військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил оборони, визначається автором як інтегративна професійно-зумовлена соціокультурна властивість, що зумовлює специфіку їх світосприйняття, образ мислення, особливості формування колективної та індивідуальної свідомості та професійної поведінки.

Ключові слова: ментальність військовослужбовців Збройних Сил України, аксіологічні аспекти формування ментальності, етичний кодекс, європейські цінності, професійна підготовка, соціальна філософія.

Автором определены ценностные аспекты актуализации и формирования ментальности военнослужащих Вооруженных Сил Украины. Отмечено, что ментальность военнослужащего представляет собой динамично развивающуюся систему, в которой происходит сращивание не только личностного, но и профессионального опыта. Ментальность военнослужащих Вооруженных Сил Украины и других составляющих сил обороны, определяется автором как интегративное профессионально-обусловленное социокультурное качество, которое обуславливает специфику их мировосприятия, образ мышления, особенности формирования коллективного и индивидуального сознания и профессионального поведения.

Ключевые слова: ментальность военнослужащих Вооруженных Сил Украины, аксиологические аспекты формирования ментальности, этический кодекс, европейские ценности, профессиональная подготовка, социальная философия.

Зміни соціально-політичної, соціокультурної та економічної ситуації в сучасній Україні зумовили і трансформацію способу сприйняття навколишньої дійсності, а саме зміни ментальності українців. Діалектика стійкості і мінливості ментальних форм, складна природа їх формування заслуговують на особливу увагу в нинішню перехідну епоху, так як саме вони багато в чому визначають спрямованість еволюційних змін в масовій свідомості, дієвість механізмів адаптації великих соціальних спільнот до мінливих умов суспільного розвитку.

У зв'язку з цим, актуалізовано проблему вивчення ментальності на шляху до впровадження значного кола сучасних демократичних реформ, адже формування та актуалізація в суспільстві певних цінностей, ціннісних орієнтацій, що є основою формування ментальності, здатна визначати сприйняття або відторгнення на рівні свідомості особистості не тільки самих реформ, але і бути перешкодою на шляху соціального розвитку країни в цілому.

Автор виходить з позицій соціокультурного підходу про те, що зміна зовнішніх умов, середовища неминує тягне за собою зміни (позитивні, або негативні) внутрішнього світу особистості, особистісних утворень, тобто зміна мотиваційно-ціннісної сфери особистості під впливом соціокультурних чинників призводить до трансформації ментальності.

Звернення науки до якісно нових, мотиваційно-ціннісних характеристик ментальності обумовлено, на наш погляд, розумінням людини як мети, а не засобу суспільного розвитку. Повернення до таких детермінант розвитку особистості як: духовність, неупередженість, відповідальність сприяє розвитку індивідуальної ментальності, якісно відмінної від колективної. Зміна мотиваційно-ціннісного змісту ментальності молодого покоління українців спрямована на формування особистісної, внутрішньої регуляції поведінки, а не тільки заданої ззовні.

Дослідження ментальності або менталітету є однією з фундаментальних завдань як у філософській, так і в психологічній літературі. Значимість дослідження цієї проблеми пов'язана з аналізом джерел поведінки людини, зі способом сприйняття людиною об'єктивної реальності. Сфера вивчення ментальності включає досить широкий пласт теоретичних досліджень на стику різних гуманітарних дисциплін. Разом з тим, аналітичний огляд літератури виявив в дослідженнях відсутність як єдиного розуміння терміну «ментальність», так і цілісного механізму його формування та динаміки розвитку.

Поняття «ментальність» має досить широке тлумачення: соціальне мислення (К. А. Абульханова-Славська), критеріальна основа особистісної та суспільної свідомості (Б.С. Гершунський), система норм поведінки (І. Дубов), національний характер (Н.О. Лосський, І.З. Скловський), ціннісні орієнтації і соціальні установки (В.А. Сонін) та ін. На даний момент, в філософській літературі трапляються спроби більш розгорнутого визначення його сенсу (Н.А. Бердяєв, Е. Гуссерль, Г.В. Лейбніц, А.Ф. Лосев, А. Шюц). Це «колективні уявлення» (М. Блок, Е. Дюркгейм, Р. Мандру, Л. Февр.), «колективні стереотипи» (Ф. Бродель), «епісистема» (М. Фуко). Найчастіше ментальність розуміють як «сукупність уявлень, поглядів, почуттів спільності людей певної епохи, географічного регіону і соціального середовища, особливу психологічну якість суспільства, що впливає на історичні та соціальні процеси» [1, 56-59].

Сучасні філософські словники визначають поняття ментальність як духовну і душевну настроєність особистості чи суспільства, що визначає світогляд і світовідношення й обумовлює єдність культурних традицій. Як складну та суперечливу взаємодію установок, стереотипів, розумових і образних комплексів, що знаходяться в колективному позасвідомому, з архетипами культури [6].

У психології категорія «ментальність» визначається як здатність психіки, розуму, забезпечувати приналежність індивіда до соціального простору (Б.С. Гершунський, І.Г. Дубов, В.А. Сонін, О.Ю. та ін.). З іншого боку, ментальність розглядається як спосіб реагування на навколишню дійсність

певним чином (А.Я. Гуревич). І менталітет, і ментальність розглядаються як склад розуму, соціальне мислення, спосіб сприйняття, схильність до певної форми суспільної поведінки. Обидва поняття є дуже близькими, синонімічними категоріями [5, 87-8].

Ментальність особистості багато в чому залежить від домінуючих в суспільстві цінностей, що визначають мотиви її життєдіяльності, значимість яких важко переоцінити. Аксиологічна трансформація ментальності передбачає перш за все зміну ціннісних орієнтацій особистості. Сучасне суспільство надає широкі можливості для задоволення потреб, домагань, бажань, інтересів особистості. Тим часом, засоби досягнення мети регламентовані ustalеними в суспільстві нормами поведінки, традиціями та цінностями.

Україна є молодою демократичною правовою державою, народ якої продемонстрував свою активну громадську позицію на хвилі національного піднесення. В умовах надскладних викликів сучасності стало очевидним, що роль армії як гаранта державної безпеки, як запоруки сталого розвитку, як соціального інституту в життєдіяльності суспільства надзвичайно велика. Наша країна платить непомірно високу ціну за зниження уваги до армії в останні десятиріччя та прагне покращити якість підготовки до свідомого та відданого захисту держави нового покоління військовослужбовців, відповідальність яких перед країною, перед кожним громадянином нашої держави незмінно зростає.

Сучасне українське суспільство висуває комплекс професійних і морально-етичних вимог як до окремих військовослужбовців, так і до системи військово-професійної підготовки в цілому. У цьому зв'язку виникає потреба розробки наукового підґрунтя та підготовки якісно нових керівних кадрів для органів військового управління, штабів, органів по роботі з особовим складом усіх рівнів з метою впровадження значного кола суспільно-політичних та військових реформ задля демократизації та оптимізації сфери військово-соціального управління, військової освіти в Україні з урахуванням як кращого національного, так і провідного світового досвіду.

Слід додати, що у військовій сфері суть проблемної ситуації складає занепад класичних парадигм ведення війни, необхідність осмислення та розв'язання якої передбачає звернення до філософських засад воєнної науки, оновлення концептуальних засад підготовки військових фахівців. Завдання, які постають перед військовою теорією і практикою у зв'язку з трансформаціями як суспільно-політичної ситуації в Україні, так і збройної боротьби у світі, мають концептуальну природу, оскільки їхнє вирішення передбачає зміну самих способів мислення і дій в межах воєнної політики та військової справи.

Окремо слід зазначити, що аналіз соціально-психологічних процесів, які супроводжують хід політичних і економічних перетворень в сучасній Україні, показує, що в суспільній свідомості відбуваються і гендерні трансформації в структурі ментальності, характерні для поворотних етапів історичного розвитку. Гендерні трансформації в структурі ментальності – це процес гендерних змін ціннісних уявлень, соціально-психологічних установок і гендерних стереотипів щодо статево-рольової поведінки, які визначатимуть обличчя майбутнього суспільства.

Дослідження гендерних трансформацій в структурі ментальності військовослужбовців Збройних Сил України, є особливо актуальним. Такі дослідження мають очевидне практичне значення, вони створюють необхідну основу для впровадження значного кола демократичних реформ, дозволять своєчасно впливати на соціальні процеси, вирішувати конфлікти і суперечності у військово-професійному середовищі.

Стратегічним оборонним бюлетенем України, введеним в дію Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016, передбачається, що професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву в Україні повинні впроваджуватись на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО. При цьому розвиток соціально-гуманітарного забезпечення персоналу сил оборони, у першу чергу військовослужбовців, пов'язується зі змінами в ментальності (образі мислення) особового складу, яка, у свою чергу,

повинна базуватися на основі європейських цінностей.

Ментальність військовослужбовця являє собою систему, що динамічно розвивається, в якій відбувається зрощування не тільки особистісного, а й професійного розвитку. Ментальність військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил оборони, визначається автором як інтегративна професійно-зумовлена соціокультурна властивість, що зумовлює специфіку їх світосприйняття, образ мислення, особливості формування колективної та індивідуальної свідомості та професійної поведінки.

Водночас важливо враховувати, що в кодексі «The NATO Code of Conduct» зазначено, що Організація Північноатлантичного альянсу (НАТО) передбачає сприяння найвищому рівню довіри між його членами та вимагає від них єдності, неупередженості, лояльності, відповідальності і професіоналізму. Ці п'ять основних цінностей складають аксіологічну основу етичного Кодексу, який визначає вимоги до поведінки всіх цивільних та військових співробітників та персоналу підрозділів НАТО [7].

Єдність, неупередженість, лояльність, відповідальність та професіоналізм є фундаментальними демократичними цінностями, що мають бути відображені в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, тексті Військової присяги, з врахуванням національних особливостей формування ментальності військовослужбовців Збройних Сил України.

Згідно «The NATO Code of Conduct» **Єдність** має реалізовуватися як:

- чесність та правдивість у професійних відносинах;
- уникання ситуацій, які можуть призвести до реального сприйняття розгортання потенційних конфліктів між особистими (національними) інтересами та інтересами усього Альянсу.
- виконання негайних дій, щоб позбутися ситуацій де можуть відбутися конфлікти інтересів;
- заборона на використання публічної інформації, отриманої через офіційні джерела НАТО для особистої вигоди;
- уникання дій, які можуть сприйматися як зловживання привілеями та імунітетом, наданими Організацією його персоналу.

Лояльність має бути спрямована на:

- підтримку принципів, на яких був заснований Альянс;
- демонстрацію єдності на шляху до досягнення мети, орієнтованої на реалізацію цілей та завдань організації;
- прагнення зробити особистий внесок в успіх НАТО та сприяння культурі результатів через Альянс;
- вимогу завжди ставити інтереси альянсу вище власних інтересів та інтересів окремих народів, пам'ятаючи про рівність усіх перед законом;
- формування, сприяння та підтримку позитивного командного духу.

Відповідальність як цінність та морально-етична вимога передбачає:

- відповідальність за власні дії, рішення, або бездіяльність і прийняття їх наслідків та результатів;
- оперативні дії для вирішення або виправлення будь-яких помилок або упущень, які члени альянсу зробили чи можуть зробити;
- прозорість професійної діяльності, навіть за умови її негативної оцінки;
- усвідомлення наслідків власних дій і рішень, до моменту їх прийняття;
- пильність щодо будь-яких шахрайств та зловживань, які можуть статися в організації та відповідна протидія ним належним чином;
- уникання будь-яких дій, які можуть призвести до пошкодження або ризику для Організації, її комунікаційних та інформаційних систем або невідповідне використання і розголошення інформації.

Неупередженість як базова цінність проявляється через наступні вимоги:

- дотримуватись принципів об'єктивності та незалежності у професійних операціях, прагнути бути чесними та справедливими у всіх аспектах діяльності;
- зберігати міжнародний погляд та використовувати рекомендації та рішення Альянсу в цілому не зважаючи на погляди чи інтереси власної або будь-якої конкретної країни або нації;
- не приймати подарунки, які можуть поставити під загрозу вашу неупередженість або породити сприйняття браку об'єктивності у вашій поведінці та виконанні службових обов'язків;
- Не займатися неавторизованою зовнішньою роботою чи іншими видами

діяльності, що може суперечити чи заважати виконанню ваших службових обов'язків;

- Не використовувати позицію НАТО або привілейовану професійну інформацію про діяльність альянсу, не за призначенням та з метою отримати користь або забезпечити собі роботу в майбутньому після закінчення роботи в НАТО.

Професіоналізм як цінність військово-професійної діяльності декларується крізь призму вимог до цивільного та військового професіонала:

- покласти чесні зусилля на повсякденне виконання професійних обов'язків;
- підтримувати найвищий рівень компетенції у власній професійній сфері і прагнути до постійного вдосконалення професійних знань, навичок та вмій;
- доглядати і обережно використовуйте обмежені ресурси своєї професійної організації;
- забезпечити безпеку та конфіденційність службової інформації;
- враховувати наслідки власної професійної діяльності щодо природного середовища;
- поважайте конфіденційність приватної сфери, та різноманітність усіх співробітників;
- не переслідувати та не дискримінувати інших співробітників у професійному середовищі, вимагати того ж від інших;
- для керівників та начальників, забезпечити справедливе керівництво та нести відповідальність за дії чи бездіяльність підлеглих, забезпечити їх сприяння діяльності НАТО, заохочуючи і нагороджуючи тих, хто працював добре, виправляючи тих, хто не відповідає стандартам.

Ураховуючи зазначене, артикуляція в нормативно-правовому полі та впровадження в процесі фахової підготовки військовослужбовців Збройних Сил України таких європейських цінностей як єдність, лояльність, неупередженість, добросовісність, відданість, професіоналізм, дозволять сформуванню правову базу для цілеспрямованого впливу на їх свідомість, переконання та професійну поведінку з метою формування у них належного морально-психологічного стану, а також спроможності до виконання завдань за призначенням та участі у проведенні

спільних бойових дій (операцій) з підрозділами НАТО.

Нормативно-правовими актами, що регулюють правовідносини у цій сфері є Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, Закон України “Про військовий обов’язок і військову службу”.

Робочою групою у складі представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського на виконання оперативної цілі 5.1 Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016, та Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, затвердженої Указом Президента України від 22 березня 2017 року № 73/2017 розроблено Проект Закону України “Про внесення змін до законодавства України щодо створення необхідних умов для формування ментальності військовослужбовців на основі європейських цінностей”.

Метою прийняття законопроекту є:

– забезпечення цілеспрямованого впливу на свідомість, переконання, поведінку військовослужбовців з метою формування у них належного морально-психологічного стану, вірності військовій присязі та військовому обов’язку, а також створення соціально-гуманітарних умов для ефективного виконання службових та бойових завдань;

– розвиток соціально-гуманітарного забезпечення персоналу та розширення світогляду військовослужбовців з метою формування ментальності (образу мислення) особового складу на основі європейських цінностей;

– удосконалення чинного законодавства з питань регулювання взаємовідносин між військовослужбовцями та організації їх службової діяльності.

Законопроектом пропонується привести до європейських норм зміст положень Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, в частині, що стосується загальних обов’язків та моральних основ

поведінки військовослужбовців, форми звернень до них, а також удосконалити правові основи організації службового часу та часу для відпочинку військовослужбовців. Також, пропонується удосконалити порядок надання відпусток військовослужбовцям в умовах особливого періоду, з урахуванням чинних умов проходження військовослужбовцями військової служби.

Прийняття цього Закону дозволить створити правові умови для поступових змін у ментальності військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів України на основі європейських цінностей.

У справі вирішення окреслених завдань щодо формування ментальності військовослужбовців України на засадах демократичних принципів, наука і освіта відіграють ключову роль. Світовий досвід свідчить, що конкурентноспроможність країни перебуває у прямій залежності від конкурентноспроможності науки і освіти [2]. В суспільстві знань образ науки і освіти зазнає суттєвих трансформацій. Вони стають базовим фундаментом суспільства, перетворюються на невід’ємну складову способу життя людини і мають переважно прагматичний характер. Не виключенням є і система військової освіти та науки.

Професорсько-викладацький склад вищих військових навчальних закладів України ставить перед собою непросте завдання: ввести в професійний інструментарій військових фахівців новітні підходи до формування ментальності військовослужбовців на засадах європейських цінностей, ініціювати самостійне мислення курсантів, слухачів, студентів щодо розуміння трендів глобального та національного суспільного поступу, усвідомлення смислів базових демократичних цінностей військово-професійної діяльності, спрямувати на інноваційну активність [3].

Ми робимо спільну справу теоретичного забезпечення розвитку вітчизняної військової культури, здолаття інерцій в методологічних основах та стилях міркування у воєнному пізнанні, що має наріжне значення в умовах виборювання суб’єктності української нації, суверенітету й територіальної цілісності української держави на тлі триваючої війни.

Список використаних джерел

1. Гончарова Е.В. Ценности как системообразующий фактор ментальности личности / Отв. ред. С.А. Чернышев // Мат. III Междунар. Конгресса психологов «Человек. Власть. Общество». - Хабаровск: Изд-во Дальний Восток, 2004.- С.56-59
2. Кримець Л. В. Філософія влади та управління науково-освітнім простором: монографія / Людмила Володимирівна Кримець – К.: Золоті ворота, 2016. – 410 с.
3. Кримець Л. В, Пальчик С. І. Аксиологічні аспекти патріотизму в контексті соціального управління: монографія / Л. В. Кримець, С. І. Пальчик. – К. : Поліграфічний центр НУОУ, 2013. – 250 с.
4. Саух П. Ю. Сучасна освіта : портрет без прикрас : монографія / П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с.
5. Слепнева О.Ю. Традиции и трансформации ментальности // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. - №11 2006. - С 87-89.
6. Философская антропология: словарь / Под ред. Н. Хамитова. – 3-е издание. – К.: КНТ, 2016. – 472 с.
7. NATO Code of Conduct [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int/structur/recruit/info-doc/code-of-conduct.pdf>.

References

1. Goncharova E.V. Tsennosti kak sistemoobrazuyuschiy faktor mentalnosti lichnosti [Values as a system-forming factor of a person's mentality] / Отв. ред. S.A. Chernyishev // Mat. III Mezhdunar. Kongressa psihologov «Chelovek. Vlast. Obschestvo». - Habarovsk: Izd-vo Dalniv Vostok, 2004.- S.56-59 (in Russian).
2. Krymets' L. V. Filosofiya vlady ta upravlinnya naukovo-osvitnim prostorum: monohrafiya [Philosophy of power and management of scientific and educational space] / Lyudmyla Volodymyrivna Krymets' – K.: Zoloti vorota, 2016. – 410 s (in Ukrainian).
3. Krymets' L. V, Pal'chyk S. I. Aksiolohichni aspekty patriotyzmu v konteksti sotsial'noho upravlinnya: monohrafiya [Axiological aspects of patriotism in the context of social governance] / L. V. Krymets', S. I. Pal'chyk. – K. : Polihrafichnyy tsentr NUOU, 2013. – 250 c. (in Ukrainian).
4. Saukh P. YU. Suchasna osvita : portret bez prykras : monohrafiya [Modern education: a portrait without decoration] / P. YU. Saukh. – Zhytomyr : Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2012. – 382 s. (in Ukrainian).
5. Slepneva O.Yu. Traditsii i transformatsii mentalnosti [Traditions and transformations of mentality] // Vestnik KGU im. N. A. Nekrasova. - #11 2006. - S 87-89. (in Russian).
6. Filosofskava antropologiya: slovar [Philosophical Anthropology: Dictionary] / Pod red. N. Hamitova. – 3-e izdanie. – K.: KNT, 2016. – 472 s. (in Ukrainian).
7. NATO Code of Conduct [electronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.nato.int/structur/recruit/info-doc/code-of-conduct.pdf>.

SUMMARY

Krymets L., Doctor of Science in Philosophy, Senior Researcher

VALUABLE ASPECTS OF THE MILITARY SERVICEMEN MENTALITY FORMATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The author defines the value aspects of the actualization and formation of the mentality of servicemen in the Armed Forces of Ukraine. It is noted that the mentality of a serviceman is a dynamically developing system in which there is a fusion of not only personal, but also professional experience. The goal of the article is definition of valuable aspects of the military servicemen mentality formation in the Armed Forces of Ukraine/

Methodologically, the author proceeds from the position of the sociocultural approach that the change in external conditions and environment inevitably entails changes (positive or negative) of the inner world of the individual, personal formations, that is, a change in the motivational and value sphere of the personality under the influence of socio-cultural factors leads to a transformation of mentality .

Mentality of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces is defined by the author as an integrative professionally conditioned socio-cultural quality that determines the specificity of their worldview, the way of thinking, the peculiarities of the formation of collective and individual consciousness and professional behavior.

The author pays special attention to the analysis of contemporary democratic values defined in the ethical code "The NATO Code of Conduct" among which unity, impartiality, loyalty, responsibility and professionalism are considered basic. These five core values constitute the axiological basis of the Code of Ethics, which defines the requirements for the conduct of civilian and military personnel of all NATO units.

In the article is emphasized that articulation in the legal framework and the introduction of such European values as unity, loyalty, impartiality, virtue, devotion and professionalism into the professional training of servicemen of the Armed Forces of Ukraine will allow to form a legal basis for a purposeful influence on their consciousness, beliefs and professional behavior with the aim of forming in them a proper moral and psychological state, as well as the ability to perform tasks for designation and participation in the conduct joint operations with NATO units.

Key words: mentality of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, axiological aspects of the formation of mentality, ethical code, European values, vocational training, social philosophy.